

APOKALİPTİK HADİS EDEBİYATI VE PROBLEMLERİ

-“Hilafet benden sonra otuz senedir” Hadisi Örneği-

Doç.Dr. Ahmet KELEŞ
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Apocalyptic Hadith Literature and its Problems

This article examines the Hadith: “The caliphate is thirty years after me” with the methodology comprising the whole Apocalypitics and also researches the sayings of the Prophet Muhammad about future within the concept that this is possible or not. In addition, in this article it has been attempted to reach a general principle. The achieved principle has been applied to the Hadith in question and other similar hadiths. So, this article is mainly a sample of text critic study.

GİRİŞ

Hadis edebiyatı içinde geniş bir şekilde yer alan konulardan biri de şüphesiz “Apokaliptik”¹ rivayetlerdir. Hadis kaynaklarının; “Kitâbu’l-Fiten”, “Kitâbu’l-Melâhim”, “Eşrâtu’s-Sâa” gibi ana konuları, tamamen gelecekte haber veren rivayetlerle doludur. Bu rivayetler, özellikle de kıyamet ve kıyamet öncesi meydana gelecek olan hâdiselerden haber verirler. Muhaddislerin çoğu, söz konusu rivayetleri Hz.Peygamber’in gâipten verdiği haberler cümlesinden saymışlar ve mucize olarak değerlendirmişlerdir. Muhaddislerin rivayetleri bu şekilde değerlendirmeleri, bir taraftan apokaliptik rivayetlerin hadis kaynaklarında bol miktarda yer almasına neden olurken, diğer taraftan da bu rivayetlerin metin bakımından daha az eleştirilmesine neden olmuştur.

Biz bu makalemizde, “Hilafet benden sonra otuz yıldır” rivayetinin Hz.Peygamber’e ait olup olmamasını, bir yönüyle Hadis Usûlü kriterleriyle

¹ Apokaliptik sözcüğü, Yunanca “Apokalypsis” kelimesinden gelmektedir. Terim anlamıyla ise, Yahudilik tarihinde, dünyanın sonuna ilişkin konuların üzerinde durularak, kıyamete dek olacak olayların dile getirildiği edebiyat ve bu edebiyatın ortaya çıktığı süreci ifade eder. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Russel D. S. , *The Method and Message of Jewish Apocalyptic*, Philadelphia, Westminster, 1964, s. 328. Ayrıca bkz. Mehmet Paçacı, *Kur’an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, “Hadiste Apokaliptisizm Veya Fiten Edebiyatı”, Ankara Okulu, Ankara 2000, s.129.

incelemeye çalışırken, diğer taraftan da Hz.Peygamber'in gelecekte haber vermesinin mümkün olup olmaması bağlamında incelemeye çalışacağız. Çünkü bu rivayet gibi daha pek çok rivayetin anlaşılması ve değerlendirilmesi, Hz.Peygamber'in gelecekte haber vermesi problemiyle yakından ilgilidir.

A- APOKALİPTİK EDEBİYAT VE PROBLEMLERİ

Makalemizin bu kısmında, kısaca apokaliptik edebiyattan bahsettikten sonra, hilafetin süresini bildiren rivayeti senet ve metin bakımından inceleyeceğiz.

I-Apokaliptik Hadis Edebiyatı

İnsan, varolduğu günden itibaren geleceğe ilgi duymuş ve merak etmiştir. Bu merakını gidermek için de, Fal, Astroloji, Cefr/Cifr hesabı gibi bir çok yollara baş vurmuştur. Özellikle peygamberlerin vahiy ile gaipten haber getirmeleriyle birlikte bu arzu daha da şiddetlenmiş ve gelecekle ilgili verilen bilgilere "peygamberlik"le birlikte bir de "İlâhîlik" vasfı eklenmiştir. Bu vasfı, gayıptan ve gelecekte verilen bilginin tartışmasız doğru olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Çünkü vahyin verdiği bilgi, hakkında kuşku duyulmaması gereken Allah'a ait bilgidir. Bu anlayışa göre, peygamberlerin gelecekle ilgili vermiş oldukları bilgiler de vahye dayandıklarına göre, onlar da tartışmasız doğru haberler olarak kabul edilmelidirler. İşte bu mantık, apokaliptik edebiyatın dayandığı ve geliştiği temel mantıktır.

Apokaliptik Hadis Literatürü, İsrâiliyyât gibi İslam öncesi dinî gelenekten etkilendiği gibi, özellikle Sabîilik ve İran Zerdüştlüğü'nden de fazla miktarda izler taşımaktadır. Harran Sabîilerinin yıldızlara bakarak gelecekte haber verdikleri, keza İranlı astrologların da aynı şekilde gaipten haber verdikleri bilinmektedir.² İşte bu kadim kültürler, zamanla İslam geleneği içine sızmış ve rivayetler içinde kendisine yer bulmuştur. Özellikle, tefsir ve hadis yorumlarında fazlasıyla başvuru bir kaynak olması nedeniyle *İsrâiliyyât*, "Apokaliptik" edebiyatın en önemli kaynaklarındanadır.

Kadim kültürler ile Hadis rivayetleri arasındaki muhteva benzerliğini göstermek bakımından birkaç örnek vermek istiyoruz.

Kutsal kitapta İdris³ (a.s.) ile ilgili şu pasaj yer almaktadır:

² İlyas Çelebi, *İtikâdî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, Kitapevi Y., İstanbul 1996, s. 15. Ayrıca bkz. Ajae, Sabaens of Harran, *The Journal For the Study and Research into the Mandeian Culture, Religion, and Language*. Volume 5, pp. 11-33.

³ "İdris" ismi, hem İslam geleneğinde, hem de daha önceki geleneklerde mitolojik şahsiyetlerle de özdeşleşmiş bir isimdir. İdris (a.s.), Greko-Romen medeniyetindeki Tanrı-İnsan ilişkisini sağlayan ve yarı tanrı olan Hermes ile aynı kişi olarak anılır. Hermes'in, İlahî bilgiden beslendiği, gelecekte ve gayıptan haber verdiği, yıldızlardan ve onların insanlar üzerindeki tesirlerinden bahseden astrolojiyle ilgili bilgileri insanlara öğrettiği, Hermetik inanışın ve düşüncenin mimarı olduğu düşünüldürse, yukarıdaki rivayet daha da bir önem arz edecektir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mahmut Erol Kılıç, "Ebu'l-Hükemâ": Hikmetin Atası Hermetik Felsefenin İslam Düşünce Tarihinden Görünümü, <http://www.hermetics.org/hermetik.html>; Yazarın şu ifadelerini aynen aktarmak istiyoruz: "Eski Mısır dinindeki "Toth"u, İbrânî dinindeki "Uhnuh"u, Budizmdeki "Buda"yı, Zerdüştlükteki "Hüşeng"i ve İslâm dinindeki "İdris"i hep bu "Hermes" karşılığı olarak düşünme bir bakıma modern anlamdaki mukayeseli dinler çalışmalarının da başlangıç noktasını oluşturacaktır. Bu motifin farklı isimler altında tezâhür edişini tevhid etme çabalarında, meselâ İbranilerin "Uhnuh"u ile Müslümanların "İdris"inin aynı şahıslar olduğunu ileri süren Taberî ve Fahreddin →→

“Ey İdris, göğün levhalarına bak onlar hakkında yazılanları oku ve onları tek tek öğren. Bunun üzerine tabletlere baktım, onlarda yazılanların hepsini okudum ve her şeyi anlar hale geldim. Bu kitabı okudum ve insanlığın ve yeryüzünde bütün beden sahiplerinin çocuklarının amellerini, dünyanın bütün nesillerini okudum. O an Azim olan Rabbi, yüceliğin ebedi Melik’ini tesbih ettim...”⁴

Aynı temanın, Fiten ve Melahim ile ilgili rivayetlerde Hz.Peygamber’e isnad edildiğini görmekteyiz:

“Allah dünyayı, onda kıyamete kadar olup biteni görebileceğim şekilde benim önüme şu avuçlarıma baktığım gibi serdi. Bu, Allah’ın daha önceki peygamberlere de gösterdiği üzere, peygamberine gösterdiği bir keşiftir.”⁵

Her iki pasajın da anlam bakımında ne kadar benzer olduğu çok açıktır. Rivayetlerin mantığı, apokaliptik edebiyatın kıyamete kadar olacak şeylerin önceden belli olduğu inancına dayanmasıdır. Böyle olunca, geleceğin bilgisine erişebilenler, gelecekte neyin olacağını da bileceklerdir. Nitekim rivayetlerde de geleceğin haberleri yer almaktadır. Aşağıda aktaracağımız pasajlar, hadisler ile diğer kutsal metinlerdeki apokaliptikler arasında çok ilginç benzerliklerin olduğunu göstermektedir. Kutsal kitap, gelecekte ortaya çıkacak fitne ve kargaşayı şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Şerefliyi şerefsiz yönetecek, değersizler kendilerini başarılıların üzerine çıkaracaklar, ... hiçbir şey olmayan adamlar güçlüyü yönetecek, fakirlerin sayısı zenginlerden çok olacak, günahkarlar kendilerini cesurların üzerine çıkaracaklar. Hakimler susacak, aptallar konuşacak... Fitne insanların üzerine inecek, diğer bazıları karışıklıklarda yok olacak ve yine bazıları kendi başlarını derde sokacaklar..”⁶

Hadis kaynaklarında ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Saat yaklaştığında, ilmin ortadan kaldırıldığı ve cehaletin indirildiği günler olacak. O günlerde “herc” olacak! Herc öldürmek demektir.”⁷

“Fitnenin yağmur damlaları gibi evlerinizin arasına döküldüğünü görüyorum.”⁸

Yine bir Kutsal Kitap metninde şu ifadeler yer almaktadır:

“... Felaketlerin ortasında, dünyada yabancı gibi olacaksınız. Satan, kaçacakmış gibi satsın. Satın alan, zarar edeceğim gibi ticaret yapsın. Ev

→ → Râzî gibi düşünürlere Birünî ve benzerlerinin “Buda” da olabileceği ihtimalini katmaları bu karşılıklı irtibat ağının kapsamının ne kadar geniş olduğunu gözler önüne sermektedir. Pek kabul görmese de onun daha geç döneme âit bir şahıs, meselâ Yeni-Fisagorcu Ammonius Saccas (ki o çok sonraki Hermesçilerdendir) veya İskender’in beraberce âb-ı hayatı aramaya çıktığı aşçısı Andreas olduğunu dahi ileri sürenler olmuştur. Mâmâfih ondan bahseden efsanevî rivâyetlerle örülü bir takım yazılı metinleri çözmeye tâbî tuttuğumuzda söz konusu bu rivâyetler arasındaki bütün farklılıklara rağmen “Hermes” motifinin bütün kültür ve medeniyetlerde asgarî şu üç özelliğe sahip oluştta birleştiklerini de görürüz.” Kılıç, a.g.m., s. 1.

⁴ I Enoch, 81/2,3. (The Apocalypse Old Testament, H.F.D. Sparks, Oxford, 1984, s. 175.)

⁵ Nuaym b. Hammâd, el-Mervezî Ebû Abdillâh, *Kitâbu'l-Fiten*, Kâhire 1412, s. 13.

⁶ II Baruch, 70/3,7. (The Apocalypse of Baruch, London, 1896, s. 112).

⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Fiten, 5.

⁸ Buhârî, Fiten, 4.

yapan içinde yaşamayacakmış gibi yapsın. Ekin eken hasat etmeyecekmiş gibi eksin. Bağ budayanlar üzümü toplayamayacakmış gibi budasın. Evlenenler çocuk sahibi olamayacakmış gibi evlensin...”⁹

Hadis metni ise şöyledir: “Saat geldiğinde, iki adam elbiselerini aralarında yayacaklar, ama alıp satamayacaklar ve onu katlayamayacaklar. Saat geldiğinde kişi devesini sağıp sütünü alacak, ama onu tadamayacak, saat geldiğinde adam havuzunu tamir edecek, ama onu suyla dolduramayacak, saat geldiğinde adam ağızını ağzına götürecektir ama onu yiyemeyecektir.”¹⁰

Apokaliptik edebiyat, sadece gelecekte nelerin olacağını haber veren bir söylem türü olmayıp, aynı zamanda, insanların gelecek tasavvurlarını da oluşturan önemli bir etkiye sahiptir. Aslında konu, Tarih Felsefesi açısından büyük önem arz etmektedir. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere, gelecek olayları daha gelmeden önce haber vermek demek, bu olayların önceden belli olması demektir. Bu ise, “Fatalizm”dir. İslam geleneğine damgasını vuran “Kadercı” eğilimin arkasında bu tür rivayetlerin var olduğunu söylemek hiç de abartı değildir.

Gelecekte haber verme, haber veren kimsenin konumuyla ilgili olduğu gibi, haber verilen konunun tarihteki misyonu da ilgilidir. Böylece konu, birkaç yönden önem arz etmektedir. İslam geleneğinde, gelecekte verilen haberler, öncelikle Hz.Peygamber’in bir “mûcize”si sayıldığı için kolayca kabul edilmiştir. Bu bakış açısı, bizce rivayetlerdeki metin sorunlarının gözden kaçmasına da neden olmuştur.

Hadis Edebiyatının; “Kitâbu’l-Fiten”, “Kitâbu’l-Melâhim” ve “Eşrâtü’s-Sâa” gibi özel bölümlerindeki, apokaliptik rivayetlerin nasıl ortaya çıktığı, hangi amaçlarla Hz.Peygamber’e isnat edildiklerini ortaya koymak ayrı bir çalışmayı gerektirir.¹¹ Bizim bu çalışmamızda yapmak istediğimiz şey ise, Hz.Peygamber’in gelecekte haber vermesinin mümkün olup-olmaması çerçevesinde, genel olarak apokaliptik rivayetleri, özelde ise “Hilafet otuz senedir” rivayetini incelemektir.

II- Hz.Peygamber’in Gelecekte Haber Vermesinin İmkânı

Makalemizde ele aldığımız konunun en önemli sorunsalını kuşkusuz; “Hz.Peygamber ve gelecekte haber verme” problemi oluşturmaktadır. Çünkü, eğer rivayetleri peygamberin vahiy kaynaklı bilgileri olarak kabul edecek olursak, ki geleneğimizde öyle kabul edildiğini yukarıda belirtmiştik, tüm apokaliptik rivayetleri sahih kabul etmemiz gerekir. Şayet bu şekilde kabul etmezsek, bu durumda iki noktanın açığa kavuşturulması gerekir. Birincisi, bu rivayetlerin Hz.Peygamber’e isnadının sahih olup olmadığını belirlemek. Bu konuda seleflerimiz olan muhaddisler, özellikle “isnad” yöntemini kullanarak rivayetleri; sahih, hasen ve zayıf olmak üzere gruplara ayırt etmişlerdir. Onların ortaya koyduğu bu her türlü taktire şayan çalışmalar bizim için çok önemlidir. Bugün itibarıyla de

⁹ IV Book of Ezra, 16/40-43. (Bible, King James. 4 Ezra (2 Esdras) The Holy Bible, King James Version, Electronic Text Center, University of Virginia Library, <http://etext.virginia.edu/etcbin/october>).

¹⁰ Buhârî, Fiten 25.

¹¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmed Said Hatiboğlu, *Hiz.Peygamber'in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar -Siyasi- İctimâi Hâdiselerle Hadis Münasebetleri-*, Basılmamış Doçentlik Tezi.

sened tahlilleri ve çalışmaları yapılırsa da, bu ilk dönem çalışmalarının bizim çalışmalarımızın ana kaynaklarını oluşturduğu kuşkusuzdur. Biz, isnad araştırmalarının yanında, daha ağırlıklı olarak metin analizlerine ve eleştirilerine ağırlık vermenin gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle de makalemizde, isnad tahlilinden daha ziyade metin tahliline ağırlık vermiş bulunuyoruz.

İkincisi de, Hz.Peygamber'in gelecekte haber vermesinin mümkün olup olmadığını açıklamak. Bu ikinci nokta üzerinde daha kapsamlı olarak durmak istiyoruz.

Gelecekte haber veren rivayetleri, Hz.Peygamber'in gâipten verdiği haberler ve mucize olarak kabul ettiğimizde, ya Hz.Peygamber'in geleceğe dair bilgiye nasıl ulaşmış da bu haberleri verdiğini açıklayacağız, ya da rivayetlerin kendisini, sorunun giderilmesi için delil sayacağız. Eğer bir kimse peygamberin gelecekte haber vermesinin mümkün olduğunun delilini, hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden getirirse bu bir totolojidir.¹² Yani, "Hz.Peygamber gelecekte haber verebilir, bunun delili; şu şu hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerdir" şeklindeki bir mantık, totolojidir. Bu önerme-sonuç mantığından sağlıklı bir sonuç çıkmaz. Peygamberin gelecekte haber vermesinin delilini, rivayetlere değil de, onun peygamber oluşuna ve vahiy almasına bağlayacak olursak, ki bu durumda da verilen haberin kaynağı peygamber değil, Allah'tır.

Bu mantıktan hareketle, Allah'ın Hz.Peygamber'e bildirdiği, onunda ümmetine haber verdiği söylenebilir. Genelde İslam alimleri de bu şekilde söylemektedirler. Ancak problem de tam burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Hz.Peygamber'in Allah'tan aldığı vahiy sadece Kur'an'dır. Şayet bu rivayetler vahiyse Kur'an'da yer almalıdır. Kur'an'da yer almıyorsa, bu durumda da Hz.Peygamber'in Kur'an dışında bir başka vahiy daha aldığını kabul etmek gerekir.¹³ İşte, geleneğimizde; "Vahy-i Metlüv" ve "Vahy-i Gayr-i Metlüv" ayrımı¹⁴, söz konusu sorunu gidermeye yönelik olarak bulunmuş bir formüldür. Vahye bağlanması gereken bir rivayet, Kur'an'da yer almıyorsa, izahı; "bu haberi Hz.Peygamber'in "Vahy-i Gayr-i Metlüv" ile Allah'tan almış olduğu bir vahiydir", şeklindedir. Nitekim hadis edebiyatında yer alan tüm apokaliptik rivayetler de böyle bir vahyin eseri olarak kabul görmüştür. Biz, makalemizin hacmini fazlasıyla zorlayacak olan bu hususu burada ele almayı, sadece dipnotta vereceğimiz kaynaklara atıfta bulunmakla yetineceğiz.¹⁵

¹² Totoloji: bir iddianın delili yine kendisi olur veya bir önermenin sonucu yine önermenin kendisiyle yapılırsa, bu tür çıkarımlara totoloji denir. Örneğin; "falanca alimdir, çünkü alimdir" de olduğu gibi. Hz.Peygamber gelecekte haber verebilir. Çünkü vermiştir işte rivayetler" iddiasında olduğu gibi... Felsefede buna "Kısır döngü" de denir. Bu konuda bkz. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1988, s.73-74; Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Y., Konya 1997, s. 223.

¹³ Bu konuda bkz. Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Kitâbu'l-Kifâye Fi İlmi'r-Rivâye*, Matbaatü's-Saâde, tsz., s. 39-75.

¹⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 448. Ayrıca bkz. Suat Yıldırım, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul 1989, s.26-27; Ahmet Bedir, *Kur'an ve Tefsir İlimleri*, H.Ü.İ.F.Y., Şanlı Urfa 2001, s. 6-7.

¹⁵ Ahmet Keleş, "Sünnet Vahiy ilişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır 1999, s. 151-194; M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, s. 275 vd.

III- Kur'an'da Gayb Problemi

Önce “Gayb” sözcüğünün anlam alanı üzerinde kısaca duralım. Râgıb el-İsfehânî, “Gayb” kelimesini açıklarken, onun gözden kaybolan, gözle görünmeyen şeyi ifade eden anlamına dikkatimizi çeker. Güneşin batıp gözden kaybolması ve duyularımızla hissetmediğimiz şeyleri ifade ettiğini söyler. Bu tür gaybın, insani bilgi açısından söz konusu olduğunu, Allah’ın ilmi bakımından bir gaybtan bahsedilmeyeceğini belirtir.¹⁶

İslam alimleri, “gayb”ı genel olarak iki kısma ayırt etmişlerdir. Birincisi, “Mutlak Gayb”, ikincisi ise “İzafi Gayb”dır. Mutlak gayb, ancak Allah’ın bileceği gayb iken, izafi gayb, insanın onu bilme imkanı elde etmesiyle bilinir hale gelen gaybdır.¹⁷

Kur’an, “Gayb” sözcüğünü çok sık olarak kullanmıştır. Özellikle, “Gaybın haberleri” şeklinde “*Enbâu’l-Gayb*” olarak pek çok yerde zikredilmektedir.¹⁸ Kur’an’da sıklıkla geçen bir diğer ifade de; “*Âlimu’l-Gayb*” tabiridir.¹⁹ Bazen da mübalağa sigasıyla; “*Allâmu’l-Guyûb*”²⁰ olarak ifade edilir. Kur’an’ın, “gayb” sözcüğünü kullandığı yerleri genel olarak sınıflandırmak bile çok geniş yer kaplar. Biz, konumuzu alakadar ettiği kadarıyla sadece işaret etmekle yetineceğiz.

Gayb sözcüğü Kur’an’da bir çok yerde varlığın sırlarını ve mahiyetini ancak Allah’ın bildiğini ifade eder. “*Yer ve göklerin gaybı Allah’a aittir.*”²¹ Yani, Allah bilir. “*De ki; göklerde ve yerdeki gaybı Allah’tan başka kim bilebilir?*”²² “*Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. O, göğüslerinizde olanı (yani, dışı vurmadıklarınızı) da bilir.*”²³

Aynı sözcük bir çok ayette, insanların gizli ve aşikar yaptıkları her şeyin, “Gaybı bilen” Allah tarafından bilindiğini ifade etmektedir. “*De ki, çalışın! Yaptıklarınızı, Allah, Peygamber ve müminler görecekler. Sonra, Allah’a döneceksiniz ve Gaybı bilen Allah size yaptıklarınızı haber verecektir.*”²⁴ “*De ki, kaçtığımız ölüm mutlaka size ulaşacak ve sonra Allah’a döndürüleceksiniz. Gaybı bilen Allah da size, yaptıklarınızı haber verecektir.*”²⁵

Gayb sözcüğü bir çok ayette, Hz.Peygamber’e bildirilen geçmiş milletlerin

¹⁶ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât Fi Garibi’l-Kur’an*, Tahrân tsz., s. 366-67. Ayrıca bkz. Ebu’l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *Külliyâtü Mu’cemi’l-Mustalahât ve’l-Fürûk el-Lügavî*, Beyrût 1996, s.265. Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. Es-Serrî, *Meâni’l-Kur’an ve İ’râbuhû*, Beyrut 1988, Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Tahrân tsz., II, 28. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul tsz., I, 164-67.

¹⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Musa Bilgiz, *Kur’an’da Bilgi*, İnsan Y., İstanbul 2003, s.163-175. Ayrıca bkz. İlyas Çelebi, *İslam İnançında Gayb Problemi*, İFAV. Y., İstanbul 1996, s. 2.

¹⁸ Â-i İmrân,3/44; Hüd,11/49.

¹⁹ Enâm,6/73; Tevbe,9/94, 105; Ra’d,13/9.

²⁰ Mâide, 5/109, 116; Tevbe, 9/78; Sebe’, 34/48.

²¹ Nahl, 16/77.

²² Neml,27/65.

²³ Fâtr,35/38; En’âm,6/59; Tevbe,9/105;

²⁴ Tevbe,9/105.

²⁵ Cuma,62/8.

haberleri için kullanılır: “Bu, sana gaybta verdiğimiz bir haberdir, vahiydir. Şayet bunları sana biz bildirmeseydik, sen onları nereden ve nasıl bilecektin?”²⁶

Gaybı bilmek sadece Allah’a mahsustur ve peygamberler de gaybı kendiliklerinden bilemezler:

De ki, ben, Allah’ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmem. Size ben meleğim de demiyorum. Ben, bana ne vahiy olunuyorsa ancak ona tabi olurum. De ki, hiç görenlerle görmeyenler bir olur mu? Hiç mi düşünüyorsunuz?”²⁷

“Sana, kıyametin ne zaman geleceğini soruyorlar. Onlara de ki; Kıyametin ne zaman geleceğine dair bilgi, sadece Rabbinin yanındadır. Onun vaktini ondan başka kimse bilemez. O kıyamet öyle bir şeydir ki, ne göklerde ne de yerde hiçbir şey ona tahammül edemez. O size ansızın gelecektir. Sen sanki onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar, onlara de ki; Kıyamete dair gerçek bilgi yalnız Allah’ın katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar. De ki, ben kendim için bile Allah dilemedikçe hiçbir şeye kadir değilim. Ne fayda sağlayabilirim, ne de gelebilecek bir zararı önleyebilirim. Şayet gaybı bilseydim, elbette yararlı şeyleri çoğaltmak isterdim (yani, bundan yararlanırdım) ve bana hiçbir zarar da dokunmazdı. Fakat ben, iman edecek kimseler için sadece bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”²⁸

Kur’an, Allah dilediği taktirde bazı elçilerini gayba muttali kılacağını ifade etmektedir. Konumuz bakımından önemine binaen bu ayet ve yorumu üzerinde de kısaca durmak istiyoruz.

“Allah müminleri, sizin içinde bulunduğunuz hale (uymak zorunda kalmak gibi bir durumda) bırakmayacaktır. Sonunda temiz olan ile olmayana birbirinden ayırt edecektir. Allah sizi gabya muttali kılacak değil ya! O elçilerinden dilediğini seçer ve onlar aracılığıyla gaybın bilgisini size ulaştırır. O halde siz de Allah’a ve Rasulü’ne iman edin! Şayet iman eder ve isyan etmekten sakınırsanız size büyük mükafat vardır.”²⁹

Bu ayetteki “..elçilerinden dilediğini seçer” ifadesinin yorumunda; onları mutlak gayba muttali kılar³⁰ diyenlerin yanında, çoğu müfessirler, bu muttali kılmanın sadece özel bir duruma ilişkin olduğunu söylemektedirler.³¹

Kur’an’ı Kerim’de, bazı peygamberlerin ümmetlerine geleceklerle ilgili haberler verdiği bildirilmektedir. Şimdide bu hususla ilgili birkaç örnek sunmaya çalışalım.

Yûsuf (a.s.), zindan arkadaşlarının başına gelecekleri şu şekilde haber vermiştir: “Size rızık olarak verilen yemek henüz size gelmeden önce, ben onu

²⁶ Âl-i İmrân3/44 ; Hüd,11/49 ;Yûsuf,12/102.

²⁷ En’âm,6/48-50. Benzer mana için bkz. Hüd, 11/31.

²⁸ A’raf, 7/ 187-88.

²⁹ Âl-i İmrân,3/179.

³⁰ Suat Yıldırım, *Kur’an’ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 1998, Âl-i İmrân,3/179.

³¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Y., İstanbul 1999, I, s. 126-27; Ayrıca bkz. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 468; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’an*, I, 492; Zemahşerî, *Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzili ve Uyûni’l-Ekâvîli fi Vücûhi’t-Te’vil*, Beyrût 1995, I, 435-36.

haber veririm. Bu Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir.”³²

Hız.Îsâ (a.s.), havarilerine; “*eulerinizde ne yiyip içiyor, ne biriktiriyorsunuz size haber veririm*”, dediğini Kur’an naklediyor.³³ Yine Hız.Îsâ (a.s.), kendisinden sonra, adı “*Ahmed*” olacak bir peygamberin müjdesini vermektedir. Kur’an bunu şu ayetle ifade etmektedir:

“Hani Meryem oğlu İsa şöyle demişti: Ey İsrail oğulları! Ben Allah’tan size bir elçiyim. Benden önceki Tevrat’ın tasdikçisi ve benden sonra gelecek ve ismi Ahmed olan bir peygamberin müjdecisiyim.”³⁴

Nakletmiş olduğumuz ayetlerden de anlaşılacağı üzere, Allah bazı peygamberlerine, gaybın haberi olarak gelecekte haber vermekte ve onlara bunu çeşitli vasıtalarla öğretmekte, vahyettir. Hangi çeşitten olursa olsun, bu çeşit peygamberî bilginin kaynağı vahiydir.³⁵ Yani, İlahî bilgidir. Bu bilgi türü de, Allah’ın kendilerine bildirmesiyle sınırlıdır. Bildirirse bilirler, bildirmezse bilemezler. Nitekim, Yakup (a.s.) Allah bildirince Mısır’dan gelen gömleğin kokusunu farketti, fakat yanı başında Yusuf’a yapılanları bilemedi. Aynı şekilde İsâ (a.s.), havarilerine onların ne yaptıklarını bilebileceğini söyledi, fakat Yahudilerin kendisi için planladıkları komplo ve başına gelecek olanları bilemedi. Bilmesi de gerekmiyordu. Nitekim, kıyamet gününde Allah İsâ (a.s.)’ı hesaba çekerken, “*sen mi insanlara annemi ve beni ilahlar edinin dedin*” diye sorduğunda; “*ben senin bildiğini bilemem, ancak sen benim bildiğimi bilirsin..*” diye cevap vermiştir.

Kur’an’da zikredilen bu ve benzeri gayb/gelecek haberlerine dikkat ettiğimizde, bunların mutlak manada gelecekte veya gaybtan verilen haberler olmayıp, peygamberlerin kendilerine bildirilen ve ümmetlerine iletmeleri istenen mesajlar olduğu görülmektedir. Bu tür haberler ve bilgiler ise geleceği/gaybı bilmek değildir. Bilakis bu tür bilgiler, peygamberlik görev ve misyonuyla ilgili olan bilgilerdir. Sonuç olarak, peygamberlerin ümmetlerine haber verdikleri gaybî bilgilerin, onların görevlerine dahil olan bilgiler olduğunu söyleyebiliriz.

IV- Peygamberlerin Bilgilerinin Kaynağı

İncelemekte olduğumuz, peygamber-gayb bilgisi konusunda ele almamız gereken bir husus da şüphesiz peygamberlerin bilgileri ve kaynaklarıdır. Bir peygamberin bilgisinin kaynaklarının neler olduğunu tespit etmek konumuzun anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

Peygamberler, Allah’ın kullarıyla kurmak istediği iletişimi gerçekleştirmek üzere seçilen kullardır. Allah seçtiği peygamberleri aracılığıyla insanlarla iletişim kurar. Bu iletişimin sağlandığı vasıta da “*vahiy*”dir. Bir peygamber, kendisine indirilen vahyi, iletmek durumunda olduğu topluluğa ulaştırmakla görevlidir. Şayet bunu yapmazsa peygamberlik (risalet) görevini yapmış olamaz. Ayrıca peygamber, indirilen vahyin tebliğinde seçici de olamaz. Yani, vahyin bir kısmını bildirip bir kısmını bildirmemek gibi bir durumu söz konusu değildir. Sonuç

³² Yusuf,12/37.

³³ Âl-i İmrân,3/49.

³⁴ Saff,61/6.

³⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Musa Bilgiz, *Kur’an’da Bilgi*, s.,208-227.

olarak şöyle diyebiliriz: Peygamber'in tebliğ ettiği vahiy, salt Allah'ın indirdiği, katıksız ve eksiksiz Allah'ın mesajıdır.

Bununla birlikte peygamberler, kendilerine indirilen vahyin anlaşılması, uygulanması gibi konularda ümmetlerine açıklama yapmak, örnek olmak gibi bir görevle de yükümlüdürler. İşte bu çerçevede onlar, vahyin yönlendirmesi ve irşadi doğrultusunda rehberlik ederler. Ancak her peygamber, peygamber olmadan önce mensup olduğu kültürden edindiği bazı tecrübe ve bilgilere de sahiptir. Böylece onlar, biri peygamberlik öncesi tecrübe ve birikimleri, diğeri de vahiy olmak üzere iki tür bilgiye, bilgi kaynağına sahiptirler. Peygamberler, kültürel bilgilerini vahiyyle düzeltir, test eder ve onunla uyum içinde olanları kullanır. Vahye aykırı olanları da misyonu gereği terk eder. Peygamber, vahiy hem kendisi için, hem de ümmeti için gerçeğin ve salt doğrunun ölçüsü olarak kabul eder. Bu nedenle de kendisini en üst düzeyde vahye bağlı olmakla mükellef hisseder. Bu bağlılık, onun sözlerinde ve tüm davranışlarında kendisini gösterir. Bu fiili durum bize, peygambere ait olduğu iddia edilen bir sözün veya davranışın test edilmesinde; bir rivayetin “*vahye uygun olup olmadığına bakmak*” gibi bir prensibi, ilkeyi verir. Bu prensib, geleneğimizde “*Ehl-i Re'y*” başta olmak üzere çoğu fukahanın sıklıkla baş vurduğu temel bir ilkedir. Bu ilkeyi; “*Hadislerin ve Sünnetin Kur'an'a uygunluğu*” olarak özetlememiz mümkündür. Bu ilkeye göre, hiçbir peygamber, kendisine indirilen vahye, ne sözleriyle, ne de davranışlarıyla ters düşer. Buna hem vahiy, hem de peygamberi mantık izin vermez.

Sonuç olarak, peygamberlerin bilgi kaynağı büyük ölçüde vahiydir. Onların, özellikle de “*Din*” olarak ümmetlerine sundukları her şeyi vahye bağlamaları zorunludur. İçinde buldukları kültürden elde ettikleri bilgileri de kullanırlar ancak vahiyyle uyum içinde olmak şartıyla... İşte bu sonuç, apokaliptik haberlerin metin tahlillerinde dikkate alınması gereken en önemli bir ilkeyi bize vermektedir: “*Haberler/rivayetler mutlaka Kur'an'a uygun olmalıdır*”

V- Apokaliptik Edebiyat ve Peygamberlik Misyonu İlişkisi

Bir peygamberin asli misyonu, kendisine indirilen vahiy tebliğ etmek ve onun uygulanmasını sağlamak ise, apokaliptik rivayetlerde yer alan konuların bu misyonun içinde nerede ve nasıl yer aldığını açıklamamız gerekmektedir. Hz.Peygamber'in kendisinden sonra gelişecek olayları, bir haber vermesinin onun misyonu ile ne gibi bir ilgisinin olduğunu tespit etmemiz çok önemlidir. Çünkü, gelecekte haber verme gaybı ilgilendirir. Gaybın bilgisi ise Allah'a aittir. Allah bu bilgiyi peygamberine ancak, onun misyonu ile ilgili olduğunda, yine misyonu ile ilgisi ölçüsünde bildirmektedir. Bu ilkeleri yukarıda tespit etmiş bulunuyoruz. Buna göre, Hz.Peygamber'in verdiği gelecek haberlerinin, onun asli peygamberlik misyonu ile ilgisini açıklamak durumundayız.

Bu türden haberlerin izahında sıklıkla başvurulan; “*Bunlar mucizedir, peygamberler de mucize gösterirler*” gibi hiçbir bilimsel açıklamayı içermeyen “*totolojik*” yaklaşımlar kabul edilemez. Çünkü bir sorunun cevabı “*mucizedir*” şeklinde verilirse, bu taktirde her sorunu; “*bu mucizedir*” diyerek çözmemiz gerekir ki, bu çözüm değil, çözümden kaçmaktır. Yapılması gereken ise, apokaliptik haberlerin Hz.Peygamberin misyonu ile ilgisini kurmaktır. Kurulabiliyorsa, onları Hz.Peygamberin sözleri olarak değerlendirebiliriz, şayet onun misyonu ile

bir ilgisi yoksa, bu tür rivayetlerin ona isnadını reddetmemiz gerekir.

Kur'an bize çok açık bir şekilde, Hz.Peygamber'in sorumluluğunun, onun hayatıyla sınırlı olduğunu, vefatından sonraki süreçle ilgili bir sorumluluğunun olmadığını bildirmektedir. Yani Hz.Peygamber, vahyin indirildiği süre zarfında olup bitenlere karşı sorumludur. Vahiy sona erip kendisi de vefat ettikten sonra olacaklardan, ümmetinin yapıp edeceklerinden sorumlu olması düşünülemez. Kur'an böyle bir sorumluluğu hiçbir peygambere yüklememiştir. Nitekim Hz.İsâ (a.s.); "*Ben vefat edince onları görüp gözetleyen sendin*"³⁶ demektedir. Şayet peygamber'in kendisinden sonraki dönemlerle ilgili bir görevi ve sorumluluğu olmuş olsa idi, bu görevleri mutlaka Kur'an'da yer alırdı. Çünkü, sağlığında sorumlu olduğu bütün görevleri Kur'an'da yer almıştır. Dolayısıyla, Kur'an'da yer almayan bir sorumluluğu, özellikle de onun vefatından sonraki bir dönemle ilgili olarak ona yüklemek doğru değildir.³⁷ Artık kimsenin, Allah'ın yüklediği bir sorumluluğu onun elçisine yükleyerek, vefatından sonraki olayları ona çözdürmek veya ona haber verdirmek gibi bir sorumluluğu ona yüklemeye hakkı yoktur.

O halde şimdi, "*bir peygamber neden kendisinden sonra olacakları haber verir ya da vermeli midir?*," sorusunun cevabını bulmaya çalışalım.

Her lider, bin bir zorlukla oluşturduğu cemaatini ve müntesiplerini, gelecekte onları bekleyen muhtemel tehlikelere karşı uyarır. Uyarmalıdır da... Özellikle İslam ümmeti gibi tarihi bir misyona sahip bir topluluğun, Hz.Peygamber tarafından uyarılmaması düşünülemez. Hz.Peygamber de ümmetini, vahyin de desteğiyle, çeşitli konularda uyarmıştır ve uyarması da doğaldır. Burada bir sorun yoktur. Sorun uyarmanın üslubunda ve içeriğindedir.

Bir çok münasebetle Hz.Peygamber; ümmetini yeniden şirke düşmeme, cahiliye adetlerine dönmeme, dünyaya hırs göstererek adaletten uzaklaşmama, kadınlara, kölelere ve anlaşmalı zimmilere (başka uyruktan kimselere) adaletle davranma, işleri ehil olanlara verme gibi bir çok hayati konuda uyarı ve tembihte bulunmuştur. Özellikle "*Veda Hutbesi*" bu tür uyarılarla doludur. Fakat bu anlamlı ve gerekli uyarılar, tamamen genel ilkeler şeklinde iken, buna karşılık apokaliptik haberler, tamamen özel ve detaylarla ilgilidir.

Gelecekte haber veren rivayetlerin, tarih, yer, zaman ve coğrafya gibi detayları içermesi ve bu haberlerin tarihin oluşmasına hiçbir olumlu katkıda bulunmaması nedeniyle, bu tür rivayetlerin iki noktadan önemli sorunu vardır. Birincisi, gelecekte verilen haberler değişmez vahiy bilgisine dayanıyorsa, ki başka türlü olamayacağından bahsettik, bu durumda, önceden belirlenmiş bir gelecekte bahsetmekteyiz. Bu ise Fatalizm ve Cebrdir. Böyle bir geleceği haber vermek "*uyarmak*" değildir. Çünkü değiştirilemeyen bir geleceği bildirmek, sadece acı haber, kötü/kara haber vermektir ibarettir. Nitekim, Fiten ve Melahim ile ilgili

³⁶ Mâide, 5/117.

³⁷ Bu konuda bkz. M. Said Hatiboğlu, *Hz.Peygamber'in Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyâsi-İctimâî Hâdislerle Hadis Münasebetleri*, Basılmamış Doçentlik tezi, s. 6. Burada müellif konuyla ilgili şu önemli tespitte bulunmaktadır: "Şayet Hz.Peygamberin, bütün almış olduğu vahiyleri bildirdiği ve bütün vahiylerin de Kur'an'ı Kerim'de toplandığı, yani, Kur'an dışında vahiy aranmayacağı hususu kabul edilecek olursa, başka yerde görülen bir istikbal haberinin Hz.Peygamber'den sadır olamayacağı neticesi kesinleşmiş olur."

rivayetlerin de tarihteki kötü ve kara haberlerden oluştuğu malumdur. İkincisi ise şudur: Rivayetlerde yer alan bilgiler vahye bağlı olarak değişmeyecek olan kesin gelecek bilgileri ise, bunları haber vermenin ümmete ne gibi bir yararı vardır? Gelecekle ilgili uyarı, muhtemel durumları kapsamalı ki uyarılanlar da uyarını dinlediklerinde, o durumu değiştirebilsinler ve uyarıdan yararlanmış, ders almış olsunlar. Uyarı da böylece bir işe yaramış olsun. Yani, bir misyon eda etmiş olsun. Halbuki apokaliptik haberler, aslâ aksi bir durumun olamayacağı kesin bilgiler olduğuna göre, peygamber bunları haber vermekle ne yapmış olmakta ve nasıl bir misyonu yerine getirmektedir?

Bu sorulara, ümmetini uyararak için bu haberleri vermiştir, şeklinde cevap verilebilir. Fakat biz, tarihi olayların bu rivayetler nedeniyle değişmediğini, hatta tarihi olayların bu rivayetleri aynen doğruladığını görüyoruz. Bu durumda gelecek haberlerinin, tarihe olumlu bir katkısından söz edemeyiz. “Otuz yıl sonra peygamberliğin devamı olan hilafet sona erecek ve “ısrıncı meliklik” dönemi başlayacaktır.” Bu türden detay bildiren rivayetler, gerçekten Hz.Peygambere ait olmuş olsalar idi, sahabenin bu rivayetlere şiddetle ihtiyaçları olduğu tarihlerde, onları delil olarak kullanmaları gerekirdi. Örneğin, Hz.Ali’ye karşı muhalefeti durumunda, Muaviye aleyhine kullanılacak bundan daha güzel bir delil olamazdı. Ama, ne Hz.Ali’den, ne de onun çocuklarından bu rivayetleri kullandıklarına dair bir bilgiye sahip değiliz. Yani, rivayetleri ilgili oldukları tarihi ortama götürdüğümüzde, rivayetlerin o ortamla ilgili çok önemli görevleri üstlenmesi gerekirken, bunu yerine getirmediğini görüyoruz. Bu durumda iki seçeneğimiz vardır. Birincisi, sahabe için Hz.Peygamberin sözlerinin bir önemi yoktu?! Bu nedenle de onları dikkate almamışlardır. Bu tür bir iddiayı hiç kimse ileri süremez, sürse de kabul edilemez. İkincisi ise, bu rivayetler onların zamanında yoktu sonradan ortaya çıkmışlardır. Bizce doğru ve kabul edilebilir olan, ikinci seçenektir.

Mevcut kaynaklarımızı incelediğimizde, Hz.Peygamberin kendisinden sonraki dönemle ilgili, tüm ısrarlara rağmen bir açıklama yapmadığını, özellikle siyasi konuda işi tamamen ümmetinin sorumluluk alanına, iradesine terk ettiğini görmekteyiz. Kur’an’ı Kerim’in de bu hususta hiçbir açıklama da bulunmadığını, hatta imâda bile bulunmadığını söyleyebiliriz. Şimdi bu tespiti yaptıktan sonra, Hz.Peygamber’e (a.s.), birkaç cilt tutacak kadar geniş ve detaylı bir şekilde siyasi olayları haber verdirmek kabul edilebilir mi? Gerçekleşmiş olan İslam tarihi ile, apokaliptik rivayetler birlikte okunduğunda, yukarıda sözünü ettiğimiz çelişki çok açık bir şekilde görülmektedir. Böyle açık bir çelişkiyi görmemek, ancak, rivayetleri Hz.Peygamber’e mucize kazandırmak mantığıyla okumakla mümkündür. Hadis geleneğimizde yapılan da maalesef bu olmuştur.

Burada işaret etmemiz gereken bir başka husus da şudur: Apokaliptik haberlerin, İslam tarihinin sadece ilk üç-dört asrını kapsıyor olmasıdır. Daha sonraki dönemler için ise, detaylı değil genel anlamda bile bir haberin verildiğini görmekteyiz. Bu sürecin, yani apokaliptik söylemin kesilme sürecinin, rivayetlerin sözlü kültürden yazılı edebiyata geçiş süreciyle çakışması, bize açık bir şekilde bu tür rivayetlerin zaman içerisinde ihtiyaca paralel olarak üretildiği kanaatini vermektedir. Fakat, rivayetler yazıyla tespit edilip, artık sözlü üretim durunca, gelecekte haber veren rivayetlerde buna paralel olarak durmuştur. Bu durumda bize, gelecekte verilen haberler olarak sunulan rivayetin, aslında tarih içerisinde dile getirilen tepkiler ya da beklentiler olduğu açıktır.

B- HİLAFETİN SÜRESİNİ BİLDİREN RİVAYETLER

Hilafet ile ilgili bir çok rivayet hadis kaynaklarımızda yer almaktadır. Biz bunlardan sadece hilafetin süresini bildiren rivayetleri burada zikrecek ve onlar üzerinde duracağız. Konuyla ilgili rivayet; sahâbî Sefîne'den gelmektedir. Tabiînden Said b. Cühmân (veya Cehmân) Sefîne'den bu hadisi nakletmektedir. Kütüb-i Sitte içinde sadece Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin naklettiği hadisin ravileri aynı sahâbî ve tabiîdir. Rivayet şöyledir:

“Nübüvvetin hilâfeti benden sonra otuz senedir. Sonra Allah mülkü dediğine verir.”³⁸

Aynı rivayeti, Tirmizî şu lafız farklılığıyla nakletmiştir:

“Ümmetim içinde hilafet otuz senedir. Daha sonra krallar vardır.”³⁹

Tirmizî, bu rivayeti naklettikten sonra; Hz.Ömer ve Hz.Ali'den; “Rasulullah hilafet konusunda ümmetine hiçbir taahhütte bulunmamıştır” dediklerini kaydeder. Ayrıca rivayetin *Hasen* olduğunu ve bu versiyonundan başka da bir rivayetin bu babta mevcut olmadığını söyler.⁴⁰

Hem Ebû Dâvud, hem de Tirmizî rivayetin devamında, Sefîne'nin, hadiste geçen “otuz yılı” hesap ettiğini ve Said b.Cühmân'a; say bakalım; iki sene Hz.Ebû Bekir, on yıl Hz.Ömer, on iki yıl Hz.Osman ve Hz.Ali ile birlikte otuz yil eder, dediğini nakletmektedir. Bunun üzerine Said b. Cühmân; Ümeyye oğulları hilafetin kendilerinde olduğunu söylüyorlar deyince, Sefîne; “Yalan söylemişler kıcı⁴¹ büyükler” demiştir.⁴² Ebû Dâvud'un rivayetinde ise Sefîne'ye; Ümeyye oğullarının, “Ali halife değildir”, dedikleri söylenince aynı hakaret ifadesini kullanmıştır.⁴³

³⁸ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, Humus 1969, *es-Sünen*, Sünne, 9 (V. H. No: 4646 ve 4647, s. 36). Bu konuda yapılmış diğer rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd, *Müsned*, Beyrut tsz., I, 151; İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Mısır tsz., V, 221; Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdü'l-Melik, *Müsned*, Beyrut 1409, IX, 280; İbn Hibbân sahihinde aynı rivayeti; “Hilafet otuz senedir. Daha sonra halifeler ve melikler vardır. “On iki halife” ziyadesiyle nakletmiştir. Bkz. İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim, *Sahihu İbn Hibbân*, Beyrut 1993, XV, 35; İbn Ca'd, Ali b. Ubeyd Ebu'l-Hasen el-Cevherî, *Müsned*, Beyrut 1990, I, 479; Tabarânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebu'l-kâsım, *Mu'cemu'l-Kebîr*, Musul 1983, I, 55; İbn Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdilllah, *et-Temhid*, Magrib 1387, VIII, 67-68;

³⁹ Tirmizî, Ebû îsâ Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Beyrut tsz., Fiten, 48 (H.no: 2226, VI, 503).

⁴⁰ Tirmizî, Fiten, 48, IV, 503.

⁴¹ Rivayette geçen “Seteh” sözcüğü için şarihler, hakaret içeren bir sözcük olduğunu söylemektedirler. Hem Ebû Dâvûd'un, hem de Tirmizî'nin rivayetinde “Ebû'z-Zerkâ” tabiri de geçmektedir. Aynı hakaret anlamını içeren bu sözcükle, Mervân'ın kastedildiğini de belirtmektedirler. “Seteh” çoğulu “Üst”dür. Dübür, arka anlamındadır. Araplar bir kimsenin söylediği sözün yanlış ve yalan olduğunu anlatmak için bu benzetmeyi kullanmaktadırlar. Bkz. Hattâbî, Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim, *Meâlimü's-Sünen Şerhu Ebî Dâvûd*, (ikisi bir arada), Humus 1969, V, 37. Aynı sözcüğün, “Kıçı büyük”, “Şişman” anlamına geldiği için bkz. İbn Esîr, Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye Fi Garîbi'l-Hadisî ve'l-Eser*, İran tsz., II, 242.

⁴² Ebû Dâvûd, Sünne, 9, (V, 36); Tirmizî, Fiten 48, (IV, 503).

⁴³ Ebû Dâvûd, Süne, 9, (V. 37).

I- Rivayetin Senet Tahlili

Biz, rivayetin senedinden hareketle hadisin incelenmesinden ziyade, rivayetin metin sorununu ele alarak bir sonuca varmayı tercih ediyoruz. Çünkü, elde edeceğimiz sonuç, benzer rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında da yararlanılacak bir prensibi bize verecektir. Bununla birlikte, senet itibariyle de hadis hakkında bir kanaat oluşmasına yardımcı olacak kadar bir bilgiyi burada sunmaya çalışacağız.

Rivayetin Ebû Dâvud'daki ravileri şunlardır:

Sevâr b. Abdullah, Abdolvâris b. Said, Said b. Cühmân ve Sefîne

Ebû Davûd'un rivayet ettiği birinci versiyon (4646 nolu hadis) bu ravilerden müteşekkildir.

İkinci versiyon (4647 nolu hadis):

Amr b. Avn, Hüseyim, el-Âvâm b. Havşeb, Said b. Cühmân ve Sefîne

Ebû Dâvûd'un rivayetinde Said b. Cühmân'dan önceki raviler değişiklik arz etmektedir.

Tirmizî'deki rivayetin senedinde yer alan raviler ise şöyledir:

Ahmed b. Menî', Şüreyh b. Nu'mân, Haşrec b. Nübâte, Said b. Cühmân ve Sefîne.

Tirmizî'de tek versiyonu bulunan bu rivayetin senedinde yer alan ortak raviler ise sadece Said b. Cühmân ile Sefîne'dir.

Görüleceği üzere, hilafetin süresini bildiren rivayetin sahâbî ve tabiîn ravisi tektir. Bu şekilde nakledilen bir rivayet, Hadis Usûlü açısından "*Ferd-i Mutlak*" veya "*Garîb-i Mutlak*"⁴⁴ olarak kabul edilir. Böyle bir rivayet, ihtiyaten yazılsa bile onunla ihticâc olunmaz. Dolayısıyla rivayet, senet bakımından bu anlamda zayıftır.⁴⁵ Rivayetin Tirmizî ve Ebû Dâvud'da yer alması, hem bu iki muhaddis hem de onları şerh eden şarihlerin raviler hakkında olumsuz bir şey söylememeleri, raviler için bir ta'dil olsa da, bizzat rivayetin kendisi Ferd ve Garîb olmakla ma'lûldür. Ancak, aşağıda görüleceği üzere, "*Rical*" ve "*Cerh ve Ta'dil*" kaynakları incelendiğinde, hadisin ravilerinin ciddi "*cerh*" sorunlarının olduğu da görülmektedir.

Kütüb-i Sitte eserlerinden nakletmiş olduğumuz rivayetlerin senetlerinde yer alan ravileri yukarıda belirttik. Şimdi ise kısaca, bu ravilerin cerh ve ta'dil durumlarına ilişkin kaynaklarda yer alan bilgilere bakalım.

Said b. Cühmân (Cehmân okunuşu da var):

İbn Maîn, sikadır demiş, Ebû Hâtim er-Râzî ise; "*Lâ yuhteccü bihî*" demiş-

— — — —

⁴⁴ Hadis Usûlü'nde "Garîb" ve "Ferd" hadis için bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, A..İ.F.Y., Ankara 1985, s. 114-115, 108-110; Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (trc. M. Yaşar Kandemir), D.İ.B.Y., Ankara 1981, s.190-93; Geniş bilgi için bkz. Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*, Beyrut 1993, I, 208-210, II, 166.

⁴⁵ Garîb Hadis'in zayıflığı ve muhaddislerin onun hakkındaki olumsuz kanaatleri için bkz. Koçyiğit, a.g.e., 114-115.

tir.⁴⁶ Yani, rivayeti ile bir konuda delil getirilmez. Rivayetleri delil değildir, demektir. Bu ifade muhaddislerin ıstılahında “cerh” anlamındadır. İbn Adıyy, “Lâ be’se bihi” demiştir.⁴⁷ Bu ifade de “cerh” anlamındadır.

Sevâr b. Abdullah b. Kudâme el-Anberî el-Kâdi el-Basrî:

Zehebî Sevâr için sadece Süfyan es-Sevrî’nin; “*Leyse bişeyin*” dediğini nakletmektedir.⁴⁸ Yani, hadis rivayetinde önemli biri değildir, demektir. Kendisi için bu ifadenin kullanıldığı bir ravi mecruhdur. Çünkü, “*leyse bişeyin*” cerh lafzıdır.

Abdu’l-Vâris b. Said Ebû Ubeyde et-Tennûrî el-Basrî:

Hadis hafızlarındandır. Çok iyi hitabete sahip olup, konuştukları darb-ı mesel olacak kadar fasih konuşma yeteneğine sahiptir. Hammad b. Zeyd, muhaddisleri ondan “*kader*” konusunda rivayette bulunmamak konusunda uyarırdı. Yezîd b. Zürey’ de şöyle demiştir: “Kim Abdu’l-Vâris’in meclisine giderse bana yaklaşmasın”.⁴⁹ Zehebî’nin naklettiği bu bilgiler ışığında şunları söyleyebiliriz: Abdu’l-Vâris b. Said, hadis hafızdır. Güvenilir bir ravidir. Ancak kendisi hakkında “*kader*” konusunda yaptığı rivayetler nedeniyle “*kaderiye*”den olma töhmeti söz konusudur. Muhaddisler arasında, farklı fırkalara mensup olmak da bir cerh sebebi sayılmaktaydı. Ravi, Yezîd b. Zürey’ ve Hammâd b. Zeyd tarafından cerh edilmiştir. Bu tür bir cerh, rivayetin sıhhatini zedeleyen diğer cerhler gibi olmadığını ifade etmemiz gerekir. Çünkü, bir ravinin mezhebi ve meşrebi ile ilgili değerlendirmeler, çoğu zaman subjektif, bazen de kıskançlık vesaire gibi sebeplere de dayanabilmektedir. Bu nedenle, bu kabilden cerhlerde daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

Amr b. Amr b. Avn b. Temîm Ebû Avn el-Ensârî:

Zehebî, Said b. Ufeyr ondan rivayette bulunmuştur, ancak kendisi “*meçhuldür*” demiştir.⁵⁰ Tabii, bu ifade bir ravi için önemli bir cerh sebebidir.

Huşeym b. Beşir es-Sülemî:

Hafızdır ve Zührî’den, Husayn b. Abdurrahman’dan hadis dinlemiştir. Kendisinden ise, Yahyâ el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, Ya’kûb ed-Devrakî ve daha bir çok muhaddis hadis almıştır. Hadiste tedlis yapardı. Özellikle Zührî’den yaptığı rivayetlerinde titiz değildi. “An” fûlan şeklinde yapılan tedlisi caiz görürdü. Şu’be’ye; Huşeym’in hadisi yazılır mı, diye sorulduğunda; “Elbette!” diye cevap vermiştir. İbn Mehdî de; “Huşeym, Süfyan es-Sevrî’den daha hafız idi” demiştir. İbn Mübarek ise; “zamanın hafızasını değiştiremediği tek kişi Huşeym’dir” demiştir. Yine İbn Mübarek kendisine; “neden tedlis yapıyorsun” dediğinde ona; “senin büyüklerin, A’miş ve Süfyan da tedlis yapıyorlardı” diye cevap vermiş-

— — —

⁴⁶ Bkz. Zehebî, Şemsü’l-Din Muhammed b. Ahmed, *Mizânu’l-İ’tidâl fi Nakdi’r-Ricâl*, III, 193.

⁴⁷ İbn Adıyy, Abdullah b. Adıyy b. Abdullah, *el-Kâmil fi’z-Zuafâi’r-Ricâl*, Beyrut 1988, III, 401. Ayrıca bkz. el-Mizzî, Yusuf b. Ez-Zeki Abdurrahman Ebu’l-Haccâc, *Tehzibu’l-Kemâl*, Beyrut 1980, X, 378.

⁴⁸ Zehebî, *Mizân*, II, 245.

⁴⁹ Zehebî, *Mizân*, II, 677.

⁵⁰ Zehebî, *Mizân*, III, 282.

tir.⁵¹ Yapmış olduğumuz bu alıntıdan hareketle, Huşeym'in meşhur ve büyük muhaddislerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, tedlis yapmak da ciddi bir cerh sebebi olduğunu belirtmemiz gerekir.

el-Avâm b. Havşeb eş-Şeybânî:

Yahyâ b. Maîn, sika olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân b. Mehdî; "Salih" demiş, Ebû Zür'a ise; "sika"dır demiştir.⁵² Abdurrahman b. Mehdî'nin ifadesi cerh sayılsa da, diğer muhaddislerin beyanları, el-Avâm b. Havşeb'in sika olduğu yönündedir.

Ahmed b. El-Meni' Ebû Abdillah Bağdâdî:

Kendisinden, Husayn, Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî rivayet etmişlerdir. Ebû Hatim babasından, onun "sadûk" olduğunu söylediğini nakletmiştir. Ayrıca, Ebû Zür'a da ondan hadis rivayet etmiştir.⁵³

Şureyh b. Nu'man es-Sâidî:

Ebû Hatim onun için, "meçhule benziyor" demiştir. Ayrıca, "lâ yuhteccü bihi" ifadesini kullanmıştır.⁵⁴ Bu ifadelerin cerh ifade ettiklerini belirtmiştik.

Haşrec b. Nübâte el-Eşcî el-Kûfî:

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn onu tevsik etmişlerdir. Yani, "sika" olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hatim ise, "Sâlihu'l-Hadîs" demiş ve rivayetinin delil olamayacağını söylemiştir. Bir başka münasebetle ise, "Leyse bihi be'sün" demiştir. Yani, rivayetinin önemsiz olduğunu söylemiştir. İbn Adiy, el-Kâmil adlı eserinde ondan bir çok "Münker" ve "Garib" hadisler nakletmiştir. Yine Buhârî onun için, "hadisleri itibar için bile yazılmaz. Yani rivayetleri bir başka rivayeti desteklemek için bile yazılmaz", demiştir.⁵⁵

Yukarıda kısaca "cerh ve ta'dil" durumlarını vermiş olduğumuz ravilerin genel tablosunun olumsuz olduğunu söylememiz mümkündür. Rivayet, "Garib" hadis olmakla zayıf olduğu gibi, ravilerinin cerh durumları nedeniyle de delil olarak kullanılamayacak bir rivayettir. Sonuç olarak, Tirmizî bu rivayeti naklettikten sonra "Hasen" tabirini kullanmış olsa da, bu tabirin bizatihi kendisinin de muhaddisler arasında net olmayan, tartışmalı bir kavram olduğu dikkate alındığında, rivayetin zayıf olduğunu söylememiz mümkündür.

II- Rivayetin Metin Tahlili ve Değerlendirilmesi

Hilafetin müddetinin "otuz yıl" olduğunu bildiren rivayet, senet bakımından zayıf olmakla birlikte metin bakımından da ciddi problemleri vardır. Şimdi bu problemler üzerinde durmaya çalışalım.

1- Öncelikle rivayetin metni; hilafetin, peygamberin yolu üzere otuz sene devam edeceğini, daha sonra "krallık" döneminin başlayacağını bildirmekle, tarihi bir ayrıma dikkat çekmektedir. Bu ayırım, Hz.Ali'yi de kapsayan olumlu süreç ile Hz.Ali'den sonra başlayan ve Muaviye'yi de içine alan olumsuz süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir ayırım, Hz.Peygamber'in yaptığı bir ayırım-

⁵¹ Zehebî, Mizân, IV, 306-308.

⁵² İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Haydarâbâd 1952, VII, 22.

⁵³ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, a.g.e., II, 78.

⁵⁴ Zehebî, Mizân, II, 269.

⁵⁵ Zehebî, Mizân, I, 551.

dan ziyade, o zamanı yaşayan ve Muaviye'nin halifeliğine olumsuz bakan bir anlayışın taksimini ifade etmektedir. Zaten, hadis metni bu açıdan dikkatle okunduğunda, söz konusu ayrımı Sefine'nin yaptığını görmekteyiz.

Rivayetin metninde açıkça yer alan "Muaviye muhalefeti", ravi Sefine'nin Muaviye muhalifi olduğunu göstermektedir. Onlara hakaret dolu sözler söylemesi de bunu göstermektedir. Dolayısıyla rivayeti, bir sahabînin kendi öznel kanaati olarak kabul edebilir ve metni şu şekilde anlayabiliriz: Sefine'ye göre, Nübüvete uygun hilafet otuz yıldır. Hz.Ali ve kısa süreli Hz.Hasan'ın hilafetinden sonra krallık dönemi başlamıştır. Krallık öncesi hilafetin süresi ise, (Sefine'nin hesabıyla) otuz yıldır. Bir sahabîye ait olan bu görüşü Hz.Peygamber'e isnat etmek, ciddi sorun olmuştur. Bizce rivayet, Sefine'nin kişisel görüşüdür. Kendi kanaatidir. Hz.Peygamber'e isnat edilerek, Muaviye'ye olan muhalefete peygamberî bir güç kazandırılmak istenmiştir.

Söz konusu rivayeti, Sefine'nin değerlendirmesi olarak kabul ettiğimizde, rivayetin bütün metin sorunlarını gidermemiz mümkündür. Rivayet, Hz.Peygamber'in gelecekle ilgili verdiği bir gayb haberi değil, Sefine'nin kişisel görüşüdür. Bu durumda rivayetten "*benden sonra*" ifadesini çıkarırsak, rivayet Sefine'nin kanaatini yansıtan bir söze dönüşür. Mevkuf bir haber olur. O zaman da rivayetin anlamı şu şekilde olacaktır: "Peygamberin yoluna/çizgisine uygun halifelik otuz yıldır..." Bu ifade, Sefine'nin kanaatidir ve gelecekte haber verme vs. de değildir, dediğimizde; Hz.Peygamber'e isnat edilmesiyle ortaya çıkan bütün problemler giderilmiş olmaktadır.

Bizim kanaatimize göre hadis "*Müdreç*"tir.⁵⁶ Yani, rivayetin içine "*Benden sonra*" ifadesi eklenmiştir. Normalde rivayet sefinenin kanaatini aksettirirken, "*benden sonra*" ifadesinin eklenmesiyle Hz.Peygamber'in gelecekte haber verdiği bir hadise dönüşmüştür. Böylece, Sefine'ye ait olan bir söz, daha fazla vurgu yapması ve etki etmesi düşünülerek Hz.Peygamber'e isnat edilmiştir. Rivayet üzerindeki bu tasarrufu, Hz.Ali taraftarlarının yaptığı bir tasarruf olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

2- Rivayet, otuz seneden sonrasını genel olarak kötileyen bir tarihi ayrımı tespit etmesine rağmen, tarihen sabittir ki, İslam tarihi içinde, ilk halifelerden sonra, en az onlar kadar âdil ve hilafetin hakkını veren başka halifeler de gelmiştir. Bu nedenle, Hz.Peygamber'in hilafeti bu kadar kesin bir hat ile ikiye ayırt etmesini, bir bölümünün hak ve meşrû, diğerinin ise kötü olarak belirlenmesini kabul etmek ve izah etmek zordur.

3- Rivayette yer alan bir diğer metin sorunu da şudur: "*Halife*" sözcüğü, siyasi anlamıyla ve kavramsal olarak kullanılmaya Hz.Peygamber'in hayatından çok sonra başlamıştır. İlk halifelere, "*Emîru'l-Müminin*", "*Emîr*" gibi unvanlar verilmiştir. Fakat, "*Halife*" unvanı verilmemiştir.⁵⁷ Bu tür kavramsal gelişmeler,

— — — —

⁵⁶ "Müdreç" hadis için bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s. 253.

⁵⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, Öykü Y., Konya 2005, s. 4-10. Müellif bu eserinde; İslam tarihinde, ilk olarak halife seçilen Hz.Ebü Bekir'e, insanların; "Halifetullah" demesi üzerine buna itiraz edip, "*Ben Allah'ın değil Rasulallah'ın halifesiyim*" dediğini ve daha sonra kendisine, "Halifetürasülillah" denildiğini söylemektedir. Hz.Ömer ise, kendisine; "Ebü Bekir'in halifesi olduğunu söylemiş, ancak bu söylenmesi zor bir ifade olduğu için, "Emîru'l-Müminîn" denilmiştir. Kurumsal anlamda "Halife" veya "Halifetullah" ifadesi →→

Hız.Peygamber'in sözlerinde yerini bulmuş, sahabenin de bundan haberdar olduğu bir "Halife" kavramının, sahabenin ilk dönemlerinde bilinmediğini söyleyebiliriz. Bu da bize, "Hilafet benden sonra otuz senedir" şeklindeki rivayetin, bu lafızlarla Hız.Peygambere aidiyetini kuşku hale getirmektedir.

4- Hız.Peygamber'in kendisinden sonra gelecek olan gerçek ve hak hilafetin otuz sene olduğunu haber vermesini kabul etmek, bizzat peygamberin, ümmetinin geleceğini otuz seneye sınırlandırması anlamına gelecektir. Bu ise kabul edilebilir bir peygamberi öngörü değildir. Her milletin tarihinde inişler ve çıkışlar vardır. İyi zamanlar ve kötü zamanlar, başarılı idareciler ve başarısızlar vardır. Hayat bu ikili durum içinde iniş ve çıkışlarla devam eder. Kötü zamanlarda, iyi umuduyla çalışılır ve ilerleme kaydedilir.⁵⁸ İyi zamanlarda ise, kötüye düşmemek için tedbir alınır ve dikkat edilir. Peygamber'in genel öğretisi de bu istikamettir. İşleri ehil olana vermek, siyasete talip olan ve ısrarla idarecilik isteyenlere vermemek gibi peygamberi uygulamalar ve tavsiyeler bunu göstermektedir. Ayrıca hem Kur'an'ın, hem de Hız.Peygamber'in Müslümanlara, insanlık çapında bir misyonu yüklemesi, rivayette verilen sürenin kabul edilmesini imkansızlaştırmaktadır. Olumlu siyasi süreci otuz yıl olan bir milletin geleceği hüsrana demektir. Hız.Peygamber'i, ümmeti için böyle bir ihbarda bulunmaktan tenzih ederiz.

5- Müslümanların yaşadıkları, siyasi ve tarihi olayları, Hız.Peygamber'in ağzından dile getirip onları hadisleştirdikleri bir vakıdır. Bu önemli iddiayı M. Said Hatiboğlu'nun ifadelerinden aktarmak istiyoruz:

"Hız.Peygamber'in vefatından sonra görüyoruz ki, İslam ümmetinde vukû bulmuş siyasî, fikrî ve ictimâî her türlü hadise, müsbet veya menfi şekiller altında hadislerle de ifade edilmiş durumdadır. Bir Hâricî'nin; "Biz bir davayı benimsetmek istediğimiz zaman onu hadisleştirdik" (Kifâye: 123-128), itirafını her dava sahibinden duymaya lüzum yoktur. İslam hayatında her türlü cereyan, ifadesini hadislerde bulmuştur. Hangi sahada olursa olsun, birbirinden farklı, çeşitli fikirler arasında bu noktada gözetilecek hiçbir tefrik yoktur."⁵⁹

Hilafetin müddetini otuz yıl olarak belirleyen rivayete de değinen Said Hatiboğlu, bu sürenin ardından faziletli halifelerin gelmesiyle birlikte, "on iki imam" hadisi gibi rivayetler ile, otuz yıl hadisinin oluşturduğu olumsuz durum aşılmasına çalışılmıştır, demektir.⁶⁰

Konumuzla alakalı olarak, Muhammed Ziyauddin Rayyis'in şu değerlendirmesini aynen aktarmak istiyoruz:

"Hadis olarak rivayet edilen bir söz vardır. Sonraki bir olayı önceden bildirmiş olan bir söz... Bir çok yazar bu sözü yaptığı yorumlar için kanıt olarak gösterir. Şu oldukça yaygın olan; "Hilafet benden sonra otuz senedir. Sonra ısrırgan bir krallık vardır" sözü. Bunun zayıf bir hadis olduğu kanısındayız. Yalnız-

→ →

Emevîler ve Abbasîler tarafından kullanılmıştır. Bkz. S. 4- 6.

⁵⁸ Bu konuda bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Hukuku Etütleri*, Bir Y., İst. tsz., s. 209-210. Müellif eserinde, bu söz tarihen doğru bir söz olmakla birlikte bir çok İslam alimi, İslam tarihi içinde zuhur etmiş olan liyakatlı halifelerin varlığını bildirmişlerdir. Dolayısıyla, 30 yıl gibi bir süre ile, iyi ve kötü olan alanların kesin bir ayrımını belirlemek doğru değildir, demektir. Bkz: s.209 vd.

⁵⁹ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hız.Peygamber'in Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyasî-İctimâî Hâdislerle Hadis Münasebetleri-*, Basılmamış Doçentlik tezi, s. 4-5.

⁶⁰ M. Said Hatiboğlu, a.g.e., s. 43-44.

ca bir kişi aracılığıyla nakledilmiştir. Bu tür bir rivayetin zaaf noktalarından yukarıda bahsetmiş bulunuyoruz. Allah Rasûlü'nün böyle bir haberi vermiş olması bize uzak bir olasılık olarak gözüktüyor. Sözü, tâbiinden veya tarihçilerden birinin söylemiş olması olasılığını daha tutarlı görüyor ve böyle olmuş olmasını yeğliyoruz. Bununla birlikte söz, çağının yaygın bir kanısını ve değerlendirmesini açık çizgilerle ortaya koyuyor. O da şu; “Gerçek hilafet, öz çizgisinde otuz yıl sürmüştür. Bu süre raşit halifeler dönemini tümüyle kapsayan bir zamandır. Sonrası krallığa dönüşme...”⁶¹

Söz konusu hadisin metninde yer alan ravilerin sika olmadıklarını ve bu rivayetle ihticâc olmayacağını belirten Ebû Bekir İbnu'l-Arabî, “*el-Avâsım minel-Kavâsım*” adlı eserinde; “*hilafetin otuz yıl*” olduğunu bildiren hadisin sahih olamayacağını belirtmektedir. Bunun gerekçeleri bağlamında ise, Müslim'in naklettiği Abdullah İbn Mesûd hadisini delil getirmektedir. Bir çok muhaddisin eserinde yer verdiği bu hadis; “İsrâil oğullarında olduğu gibi on iki önder (imam) gelmedikçe kıyamet kopmaz ve hepsi de Kureystendir” hadisidir.⁶² İbn Arabî söz konusu hadisin eleştirisinde şöyle bir mantık yürütmektedir: Daha on iki imamın hepsi, tamamen çıkmayıp istikbalde çıkacaklarına ve onlar da gerçek halife olduklarına göre, Hz.Peygamber'in, hilafetin ömrünü otuz yıl olarak sınırlaması söz konusu olamaz. Burada zikredilen “*on iki imam*” rivayetini de, makalemizde ortaya konulan ölçüler çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür: Rivayet, senet bakımından zayıf, metin bakımından da ciddi sorunlar taşımaktadır. Ayrıca rivayetin “*Müddrec*” olma ihtimali de yüksek görünmektedir. Bu nedenle, “*Hilafet benden sonra otuz senedir*” hadisini Hz.Peygamber'e isnad etmek ve rivayeti, Hz.Peygamber'in gelecekle ilgili verdiği bir “*ihbar-ı gayb*” olarak değerlendirmek isabetli değildir.

SONUÇ

“*Hilafet benden sonra otuz senedir*” rivayetinden hareketle yapmış olduğumuz çalışmada; söz konusu rivayetin Hz.Peygamber'e isnadının zayıf olduğu, rivayette yer alan Hz.Ali taraftarlığına güç kazandırmak amacıyla daha sonra Hz.Peygamber'in sözüne dönüştürüldüğü sonucuna ulaştık. Bu haliyle “*Müddrec*” bir hadistir ve onunla ihticâc olunamaz.

Bu rivayet bağlamında ele aldığımız “*Apokaliptik*” rivayetler ve Hz.Peygamber'in gelecekte haber verip-vermemesi probleminde de genel bir ilkeye ulaşmaya çalıştık. Bu ilke, tüm Apokaliptik rivayetlerin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir ilkedir. Bu ilkeyi kısaca tekrar ifade etmek gerekirse, şu şekilde ifade edebiliriz: Hz.Peygamber'in risalet görevinde, kendisinden sonraki olayları ve tarihî gelişmeleri haber vermek gibi bir sorumluluğu yoktur. O, ümmetini; Kur'an'ın kendisine bildirdiği ve öğrettiği ölçüde geleceği yaşama-ya hazırlamış, onlara sorumluluk bilincini aşlamış ve iradeleriyle imtihan olmak üzere kendi başlarına bırakmıştır. Ayrıca, O'nun ümmetine bıraktığı en büyük rehberi Kur'an'dır. O'nda yer almayan ve onun mana, mesaj ve muhtevasına aykırı olan bir gelecek haberini Hz.Peygamber'e isnad etmek isabetli değildir.

⁶¹ Muhammed ziyauddin Rayyıs, *İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi*, (trc. Ahmet Sankaya), Nehir Y., İstanbul 1990, s. 258-59.

⁶² İbn Arabî, Ebû Bekir, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fi Tahkiki Mevâkıfı's-Sahâbeti Ba'de Vefâti'n-Nebiyi*, Beyrut 1985, s. 201-203.